

TÁRSAS LELKEK MAGÁNYA?

SZÉL Bernadett

Központi Statisztikai Hivatal, Életszínvonal- és munkaügy-statisztikai főosztály
H-1024 Budapest, Keleti Károly u. 5–7.; e-mail: bernadett.szel@ksh.hu

Utasi Ágnes: *Feláldozott kapcsolatok. A magyar szingli*. Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete, 2004.

A hosszú távra szóló párkapcsolat kialakításának és a házasodás elhalasztásának kérdésköre hazánkban az utóbbi évtizedben került a publicisztikai és a közéleti érdeklődés középpontjába, és azóta is változatos diskurzusok vissza-, visszatérő témája maradt. A jelenség többekben aggodalmat ébreszt, mások elítélik, vagy épp toleránsabbnak mutatkoznak; sokszor azonban meglehetősen aszimmetrikus információk alapján születik meg és marad megértést nélkülöző, az összefüggéseket fel nem táró a köznapi vélekedések egy része.

Utasi Ágnes 2001-2002-ben végzett kutatómunkája, amelyet a *Feláldozott kapcsolatok. A magyar szingli* című könyvében tárt 2004-ben a nyilvánosság elé, hiánypótló alkotás: egy olyan kutatómunka eredményeit mutatja be és helyezi el tudományos elméleti keretek között, amelyet hazánkban az első alkalommal készítettek az érintettek körében, és amely – elvitathatatlan tudományos érdemei mellett – a téma iránt érdeklődő szélesebb közönség számára is olvasmányos és informatív alkotás.

Utasi a harmincas éveiben járó, nagyvárosi egyedülállók körében készített – esettanulmányok és mélyinterjúk formájában – kutatást arról, hogy mégis miért dönt úgy, vagy kerül olyan helyzetbe az e korosztályba tartozó fiatalok egyötöde, hogy tartós párkapcsolat helyett társ nélkül, vagy rövidebb élettartamú párkapcsolatokkal jellemezhető életstílust folytat. Értelmezésében a szinglik csoportspecifikus tulajdonságai a következők: harmincas-negyvenes éveiben jár, iskolai végzettsége alapján képzett, a munkaerőpiacon az átlagosnál piacképesebb, átlagon felül keres, tartós párkapcsolat nélkül él, változatosan tölti el szabadidejét, magát függetlennek tartja. A szerző a szinglik két kategóriáját határolja el: a tartós kapcsolatban, de nem házassági kötelékben élő kvázi-szinglit, valamint a jellegzetesen alkalmi jellegű kapcsolatokat létesítő szinglit.

A hazai kutatás részleteinek bemutatását megelőzően Utasi ismerteti egy nemzetközi felmérés eredményeit, amely a 25–35 év közötti fiatal népesség párválasztására jellemző nemzetközi tendenciákat vázolja (ISSP 2001 idézi Utasi 2004). E kutatás eredményei szerint leginkább az ausztráliai, norvég, amerikai és svájci fiatalok halasztják el az állandó partnerkapcsolat formalizálását; e jelenség valószínűleg összefüggésben áll az ezen országokra jellemző, az önálló életvitel számára kedvező gazdasági körülmények meglétével. A „félleg modernizálódott” értékek leginkább a volt szocialista országokra tűnnek jellemzőnek: a cseh, orosz, lett és magyar fiatalok

jellemzője, hogy a tradicionális értékeknek megfelelően az e környezetben megszo-
kott életkorban kívánnak házasodni; ugyanakkor e hagyományos értékek ambivalens
szocializációját jelzi, hogy a kapcsolat sikertelensége esetén a fiatalok nem maradnak
együtt, hanem az individuális szabadságot választják, vagyis elválnak. A hajado-
nok/nőtlenek magas aránya Harmadik csoportként határozhatóak le azok az országok,
ahol a hajadonok/nőtlenek magas aránya a jellemző: két alcsoportra bontva ide tarto-
zik Norvégia és Svájc, valamint Ausztria és Brazília. Előbbiben valószínűsíthetően a
gazdasági jólét nyújthat kedvező feltételeket az egyéni életformák kialakulása számá-
ra, míg utóbbiban – a hagyományosan erős katolikus értékek okán – a válást kedvezőt-
lenebbül fogadja a társadalom, ezért a fiatalok valószínűleg jobban megfontolják a
házassági kötelek kialakítását. A nemzetközi összehasonlító vizsgálat eredményei
szerint a 25–35 éves hazai fiatalok több, mint fele házas, egyharmada nőtlen/hajadon,
egyötöde elvált vagy különélő, kb. 3%-a pedig özvegy (ibid). A többi országgal össze-
vetve megállapítható, hogy Magyarországon nem kiemelkedően magas a 25–35 éves
egyedülálló aránya (hazánk a megfigyelt országok középmezőnyében helyezkedik
el); a relatív korán létrejött házasságok felbomlásának aránya ugyanakkor magasnak
mondható.

A szingli életstílus kialakulásának okait az elmélet síkján keresve Utasi elvetette
azt a nézetet, mely szerint a piacgazdaságra alapozott demokratikus társadalmakban az
oktatás expanziója individuálissá és önzővé teszi a nőt. A változások gyökerét – a
durkheimi hagyományoknak megfelelően – az intézményes individualizálódás által
életre hívott spontán válaszokban keresi. A jelenség kialakulását történeti keretekbe
ágyazva a szerző elsőként a nők gazdasági felszabadulását jelöli meg, majd kiemeli a
biztonságos fogamzásgátlás nemek közti egyenlőtlenséget csökkentő hatását. Rámu-
tat, hogy a világ „elvarázstanodásával” a csökkentett vallási elvárásoknak megfele-
lően a családi-párkapcsolati morálból szinte csak a hűség maradt, de ez is inkább lelki,
mintsem normatív elvárás. A „kettős erkölcs” – amely a nők irányában szigorúbb sze-
xuális normakövetést támasztott, mint a férfiak iránt – enyhülésével és a biztonságo-
sabb fogamzásgátlás technikai apparátusának megteremtésével fokozatosan
elfogadottá váltak a házasság alternatívái (együttélés, házasságon kívüli szülés).

A jelenség mélyebb megértése végett célszerű a szociológia klasszikusainak ha-
gyományait is felidézni. Durkheim gondolatmenete szerint minél integráltabb egy
adott társadalom, a kollektív tudattartalom annál nagyobb része közös és annál maga-
sabb az adott közösségen belüli érzelmi vitalitás. A megértéshez vezető releváns kér-
dés lehet tehát az, hogy vajon mennyire tekinthető – a durkheimi értelemben véve –
„vitalisnak” a magyar lakosság a 25–35 éves korosztálya? A szerző rámutat, hogy a
fellazult normáknak köszönhetően a korcsoport anómiás állapotba került, ezért a kap-
csolatok könnyen szakadnak, a partnerek cserélgetése gyakori. Utasi a kutatás tapaszt-
alatai alapján mindezt alapvetően két, egymással ellentétesen ható okra vezeti vissza.
Egyrészt érzékelhető, hogy a szinglik körében megjelent egy zárkózott, introvertált
csoport, amely nem csupán a párkapcsolatokra, hanem a társasági kapcsolatok bár-
mely formájára a legkevésbé bizonyul nyitottnak. Másrészt igazolódott, hogy a part-
nerrel rendelkezők változatosabb programokban tudnak részt venni, mint az
egyedülállóak (pl. vendégségbe járásra és üdülési szokásokra vonatkozó kutatási ered-
mények szerint), amely tehát a kapcsolatok kialakulása irányában hat még akkor is, ha

e kötelékek nem válnak tartóssá. A kutatás szerint tehát látható, hogy az életstílus-preferenciákból fakadó motivációk vizsgálatának és a fiatalok közötti kapcsolatok tágabb értelemben vett elemzésének is helyet kell adnunk akkor, ha meg kívánjuk érteni a vizsgált jelenséget.

A kutatás egyik kulcsfontosságú eredménye értelmében láthatóvá válik, hogy a vizsgált magyar fiatalok körében „az erős kapcsolatok sorvadásának” lehetünk tanúi. (Utasi 2004) Mégsem jogos azonban egyszerűen „önzőnek”, „egoistának”, „munkamániásnak” vagy épp „felszínesnek” nevezni a hazai szingliket: a kutatások szerint 90%-uk igenis vágyik a párkapcsolatra. Utasi szerint „[T]úlnyomó többségük a későbbiekben majd állandó partnerkapcsolatban, s gyermekkel szeretné élni életét.” (ibid) Kiemeli, hogy mégis, ameddig csak lehet, halasztják a fiatalok a döntést, így az oppenheimeri karrier-nyitási hipotézis első felét, vagyis a döntés halasztásának kérdését az empiria igazolja.

A fentiek szellemében – a szerző gondolatmenetét követve – célszerű feltenni a kérdést: vajon mit neveznek meg az érintett független fiatal egyedülálló életformájuk pozitívumaiként? Első helyen az életvitel karriert támogató jellegét; második helyen a szabadságot és függetlenséget, minden téren; harmadik helyen pedig a változatos szexuális élményeket. A negatívumok mindegyike maradéktalanul a meggyengült emberi kapcsolathálóra vezethető vissza: az egyedüllét első helyen és a magány másodikként. Fontos azonban, hogy az előnyök és a hátrányok egyaránt különböznek a nők és a férfiak esetében. Bár a nők jobban igénylik a párkapcsolatot, változatlanul a férfiak számára jelent nagyobb szubjektív életminőség növekedést a tartós párkapcsolat megléte.

Az előző kérdés ellenpontjaként tárja fel Utasi azt, hogy mit hiányolnak a legjobban azok, akik partner nélkül élnek. A vizsgálatok a „mindennapi társ” érzését hiányolják a leginkább; hasonlóképpen hiányzik az érzékiség és a gyöngédség; az, hogy melegséget kapjanak és adjanak, valamint az a tudat, hogy valakinek szüksége van rájuk. E listán az anyagi biztonság egyértelműen a lelki igényeknél alacsonyabb fontosságú szinteken helyezkedik el. Bár jó munkaerőpiaci pozíciókban lévő emberekről van szó, ezek a válaszok egyértelműen mutatják, hogy a klasszikus csereelméletek hagyományait meghaladó módon fontos a lágyabb, szociálpszichológiai elméletek tanulságait is figyelembe venni a vonatkozó jelenségek megértése érdekében.

Az ismerkedési lehetőségekre vonatkozó kalmijni hipotézis értelmében három fontos lokális „házassági piac”-ot különböztethetünk meg: az iskolát, a munkahelyet és a lakókörnyezetet. Kalmijn az elsőt tartotta a leghatékonyabbnak, főként az egyetemeket és a főiskolákat, mivel ez a leghomogénebb az életkor, a kulturális tőke és a jövőbeni munkaerőpiaci kilátások alapján, de a legheterogénebb a nemek vonatkozásában. A munkahely a női egyenjogúság eszkalálódásával fontosabbá válik (Davis 1984 idézi Bukodi 2002), míg a lakókörnyezet főként a származási viszonyok szerinti homogámián alapuló párválasztást képes elősegíteni. (Kalmijn 1998). Utasi kutatásai alapján Magyarországon jelenleg e hipotézis érvényessége korlátozottnak tűnik. A minta többsége utolsó partnerével pont erős kötések révén ismerkedett meg, vagy az erős kötésekhez kapcsolódó társági körben (rokoni, baráti összejövétel, vagy lakodalomban) találkozott. Ez azt jelenti, hogy alapvetően származási család közvetítésével alakult, kulturálisan homogám kapcsolatok jellemezték a partnerekkel ismerkedés alkalmainak több, mint harmadát. A következő harmad munkahelyen vagy iskolában ismerkedett (foglalkozási státuskör), nyilvános szórakozóhelyen mindössze

együtizedük lelt párkapcsolatra, és Utasi szerint az interneten történő partnerre találás valószínűsége a legalacsonyabb. A szerző felhívja a figyelmet arra, hogy a diplomás harmincasok jelentős része migrációval került egyetemre, főiskolára, és ezt követően sem tért vissza eredeti lakhelyére, hanem a nagyvárosban munkát vállalva le is telepedett ott. Az ismerkedési közegeket figyelembe vevő szerző értelmezésében ez azt jelenti, hogy a lakóhelyet változtató harmincas években járó fiatalok körében csökken a család partnereközvetítő szerepe, és vele együtt az új partner megtalálásának esélye. Egy rövid elméleti kitekintéssel célszerű élnünk ehelyütt: Qian igazolta, hogy az életkor előrehaladtával nő az iskolai végzettség szerepe, Kalmijn pedig azt bizonyította, hogy ugyanígy nő a foglalkozási státusz súlya, és ezekkel párhuzamosan csökken a származás szerepe (Qian 1998; Kalmijn 1994; Oppenheimer–Kalmijn–Lim 1997 idézi Bukodi 2000). Mindezt a hazai helyzetre vonatkoztatva azt valószínűsíti, hogy – mivel az életkor előre haladásával, a származási család csökkenő befolyásával együtt nő a teljesítmény-hatás –, a későbbiek során más fórumon (például munkahelyi közegben) mégis partnerre lelhetnek e fiatalok.

Az optimista feltételezés gyenge pontja azonban szorosan kapcsolódik egy kulcsfontosságú kutatási eredményhez: a vizsgálat szerint megalapozottnak látszik az a vélekedés, mely szerint pontosan a teljesítményelvárásoknak való megfelelés vágya rontja a társra találás lehetőségét a későbbi életszakaszban: az „erős karriervágy”, a „munkamániá” és a „pénz hajszolása” bizonyult a leggyakoribb válasznak a partnerkeresés nehézségeit kutatva. A másik tipikus válasz az „egyedálló függetlenség kényelme” volt; mintha sem idejük, sem igazán igényük nem lenne egy ponton túl a fiataloknak arra, hogy tartós kapcsolatot találjanak. Itt érdekes szembenállás figyelhető meg az elmélet és az empiria viszonylatában. Láttuk, hogy a munkahely fontos potenciális társkapcsolatot nyújtó hely, és az idő múlásával egyre fontosabb az ott nyújtott teljesítmény (és az annak következtében kialakuló egzisztenciális háttér, mint a származás). Közben azonban a fiatalok berendezkednek a független életstílusra, amelyet nehezen adnának fel, és a munkatempó miatt, amelyet ráadásul a társadalom jutalmaz is, bőven van kifogásuk arra, hogy miért nem szánnak energiát társkeresésre. A megkérdezettek mintegy fele nevezi meg akadályként az elégtelen társasági életet, illetve az ismerkedésre alkalmas helyek hiányát, de valószínűleg azért nincs sem hely, sem társaság, mert a biztosabb elismerést jelentő munkára annyi energiát fordítanak a fiatalok, hogy végül ez emészti fel a kapcsolatok ápolására szükséges erőforrásokat is.

Tehát, miért is áldozzák fel kapcsolataikat a döntően harmincas éveikben járó magyar fiatalok? A kutatás tapasztalatai szerint igen nagy társadalmi nyomás nehezedik a jelenkor fiatal korosztályaira, és különösen a 25–35 éves „életkezdők”-nek is nevezett generációra annak érdekében, hogy gazdaságilag mérhető sikereket érjen el; saját bevallásuk szerint túlnyomó többségüket valószínűleg ez mégsem fogja hosszú távon boldoggá tenni. Eközben a feláldozott idő és energia miatt egy idő után sem erejük, sem igényük nem marad az egyedülálló státusz feladására, pedig úgy tűnik, hogy eredetileg pont a korszellem által „kódolt” karrieraspirációk és az ehhez kapcsolódó előnyök miatt maradnak pár nélkül. Ez a jelenség azonban csupán korlátozottan tekinthető egy tudatos döntés eredményének, ráadásul semmiképpen sem jelenti azt, hogy a számukra optimális megoldásról lenne szó; a szerző kutatásai szerint ráadásul mindössze egytizedük szeretne hosszú távon is egyedülálló maradni.

Utasi Ágnes eredményei azon kívül, hogy rámutatnak, a szociológia klasszikus hagyományai által felkínált konceptuális-elemzési keretek a mai napig plauzibilisnek bizonyulnak, nem egyszer üzenet-értékű megállapításokat is tartalmaznak: „Kutatásunk (...) azt igazolta, hogy azok az elégedettebbek, azok szubjektív életminősége kedvezőbb, akiket bizalomteljes kapcsolatok vesznek körül, akik megfelelő önkorlátozással vállalják az erős kapcsolatokkal járó önzetlenséget és szolidaritást.”

IRODALOM

- Davies, K. (1984): Wives and Work: Consequences of the Sex-Role Revolution. *Population and Development Review*, 10: 397–417. In Bukodi E. (2002): Ki kivel (nem) házasodik? A partnerszelekciós minták változása az egyéni életútban és a történeti időben. *Szociológiai Szemle*, 2: 28–58.
- Kalmijn, M. (1994): Assortative Mating by Cultural and Economic Occupational Status. *American Journal of Sociology*, 100: 422–452. In Bukodi E. (2000): Ki, mikor és kivel házasodik? A házasság helye az egyéni életútban és a történeti időben. (Elméletek és megközelítések). *Szociológiai Szemle*, 2: 105–127.
- Qian, Z. (1998): Changes in Assortative Mating: The Impact of Age and Education, 1970-1990. *Demography*, 35: 279–292. In Bukodi E. (2000): Ki, mikor és kivel házasodik? A házasság helye az egyéni életútban és a történeti időben. (Elméletek és megközelítések). *Szociológiai Szemle*, 2: 105–127.
- Oppenheimer, V.K.–Kalmijn, M.–Lim, N. (1997): Men’s Career Development and Marriage Timing during a Period of Rising Inequality. *Demography*, 34: 311–330. In Bukodi E. (2000): Ki, mikor és kivel házasodik? A házasság helye az egyéni életútban és a történeti időben. (Elméletek és megközelítések). *Szociológiai Szemle*, 2: 105–127.
- Durkheim, E. (2003): *Az öngyilkosság*. Budapest: Osiris.
- Kalmijn, M. (1998): Inter-marriage and Homogamy: Causes, Patterns, Trends. *Annual Review of Sociology*, 24: 395–421.
- Utasi Á. (2004): *Feláldozott kapcsolatok. A magyar szingli*. Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete.